

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**Актуальні проблеми
вітчизняної та всесвітньої
історії**

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету

Збірник наукових праць

Випуск 2

Рівне – 2001

ББК 63.3 (0) я 43

А 43

УДК 9(438): 9(477): 321: 327: 327(477): 34(091): 329.4

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету: Збірник наукових праць. – Рівне: РДГУ, 2001. – Випуск 2. – 245 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор:

Черній Альберт Іванович

доктор історичних наук, професор,
академік Академії наук Вищої школи України
та Міжнародної слов'янської академії наук

Заступник головного редактора:

Шелюк Людмила Олександрівна

кандидат історичних наук, професор

Бачинський Вільгельм Маркович

доктор історичних наук, професор

Гайбонюк Володимир Дорофійович

кандидат історичних наук, професор,
заслужений діяч культури України

Дещинський Леонтій Євгенієвич

доктор історичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України

Ковальський Микола Павлович

доктор історичних наук, професор, академік
Міжнародної слов'янської академії наук

Кондратюк Костянтин Костянтинович

доктор історичних наук, професор

Лизогуб Юрій Маркович

доктор історичних наук, професор

Литвинчук Анатолій Іванович

кандидат історичних наук, професор,
заслужений діяч культури України

Макар Юрій Іванович

доктор історичних наук, професор

Павлюк Володимир Васильович

доктор філософських наук, професор

Постоловський Руслан Михайлович

кандидат історичних наук, професор,
член-кореспондент Міжнародної слов'янської академії

наук

Саух Петро Юрійович

доктор філософських наук, професор,
академік Академії наук Вищої школи України

Степанков Валерій Степанович

доктор історичних наук, професор

Троян Сергій Станіславович

доктор історичних наук, професор (*науковий редактор*)

Шевчук Василь Петрович

доктор історичних наук, професор, заслужений діяч
науки і техніки України

Друкується за ухвалою вченої ради Рівненського державного гуманітарного університету
(протокол № 4 від 30 листопада 2001 р.)

**За достовірність фактів, дат, назв тощо відповідають автори статей.
Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії. Рукописи не повертаються.**

ISBN 966–7281–07–7

Адреса редакції: 33028, м. Рівне, вул. С. Бандери, 12.
Рівненський державний гуманітарний університет

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2001

налагодженні матеріальної бази, розвитку фізичної культури і спорту. Тсоавіахім, Червоний Хрест, МОДР, ДСТ та інші організації стали справжньою опорою в проведенні оборонно–масової роботи, допомоги Червоній Армії. У цілому вони справилися зі своїм завданням і зробили посильний внесок у розгром ворога.

Джерела та література

1. Державний архів Одеської області (ДАОО) ф.П–91, оп.1, спр.2.
2. Державний архів Дніпропетровської області (ДАДО) ф.П–6557, оп.1, спр.3.
3. Державний архів Полтавської області (ДАПО) ф.П.–15, оп.2, спр.204.
4. Державний архів Київської області (ДАКО) ф.П.–3227, оп.1, спр.20.
5. ДАКО ф.П.–9335, оп.1, спр.1.
6. Державний архів Луганської області (ДАЛО) ф.П.–9, оп.1, спр.47.
7. Державний архів Запорізької області (ДАЗО) ф.П.–9, оп.2, спр.3; ф.П.–3751, оп.1, спр.3.
8. Державний архів Сумської області (ДАСО) ф.П.–597, оп.1, спр.70; ф.1, оп.1, спр.105.
9. Советская Украина в годы Великой Отечественной войны 1941–1945. Издание втор. допол. Док.и матер. В 3–х томах. – Т.3.–К.: Наукова думка, 1985.–560с.
10. ДАКО. ф.П.–282, оп.1, спр.6; ф.2839, оп.1, спр.2.
11. ДАКО. ф.П.–38, оп.1, спр.1а.
12. ДАСО. ф.П.–149, оп.1, спр.35.
13. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГОУ) ф.1, оп.46. спр.416.
14. Советская Украина в годы Великой Отечественной войны 1941–1945. Док.и матер. - Т.3., 1985. – 510 с.
15. ДАСО. ф.П.–149, оп.1, спр.35.
- 15а. ДАЗО. ф.П.–3971, оп.1, спр.1; ф.675, оп.1, спр.2.
16. ДАКО. ф.П.–2216, оп.1, спр.10; ф.336, оп.1, спр.1.
17. ДАПО. ф.П.–15, оп.2, спр.274.
18. ДАЗО. ф.П.–427, оп.1, спр.1.
19. Хроніка // Шахтарка.– 1944.– 9 вересня.
20. ДАДО. ф.П.–6557, оп.1, спр.3а.
21. ЦДАГОУ.–ф.1, оп.30, спр.16.
22. Хроніка // Сталінець.– 1944.– 26 травня.
23. ДАКО. ф.П.–4237, оп.1, спр.2.
24. ДАЛО. ф.П.–7, оп.2, спр.45.
25. Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу 1941–1945. У 3–х томах. - Т.3. – К., 1969. – 454с.

УДК 930. 85(477)

Л. К. Костюк

КУЛЬТУРНО–ІСТОРИЧНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ НА МЕЖІ ТИСЯЧОЛІТЬ ЯК “СВОЄРІДНИЙ ВИКЛИК ІСТОРІЇ”

Культурно–історичні процеси визначаються часом і простором. Час, який переживає українське суспільство, пов'язаний із творенням власної державності. Упродовж останнього десятиліття відбуваються глобальні зміни в усіх сферах життя. Особливих трансформацій зазнає українська культура. Із духовного явища, просто традиції вона в 1991 році перетворилася в серцевину державної політики.

Сучасна соціально–культурна реальність оголила безліч проблем. Отримавши у спадок цінності радянської доби, базуючись на національних традиціях, українська культура одночасно зазнає шаленого тиску з боку західної (у тому числі американської) та російської культур. Зазначимо, що впливи та взаємовпливи в культурі – нормальне явище. Сучасні впливи української культури та світової культурної традиції, як зазначають дослідники, не мають діалогічної основи, а носять монологічний характер [1, 28–31]. Це виявляється, зокрема, у товарно–культурній експансії західної, масової культури в Україні [2, 139]. Такий стан речей дає підстави говорити про “своєрідний виклик історії”, якого в черговий раз зазнає духовність України.

Уперше поняття “виклик історії” в теорію історичного процесу вводить А. Дж. Тойнбі. У своїй роботі “Дослідження історії”, визначаючи п’ять ступенів виклику (суворий клімат, нові землі, удар, тиск, гноблення), він зазначає, що “...за нормальних обставин зовнішній тиск та удари не руйнують суспільства, а стимулюють його до подальшого більш активного розвитку...” [3, 271]. Отже, виклик неминуче вимагає відгуку. У цьому зв’язку слушне зауваження А. Дж. Тойнбі: “Але принцип виклику–і–відгуку зостається тим самим знизу до самого верху шкали, байдуже, чи то виклик порожніх шлунків, що прагнуть хліба, чи то голодних душ, що прагнуть Бога. Хай там як, виклик завжди є Божою пропозицією свободи вибору людським душам” [4, 275].

Виклик стимулює пошук шляхів до самоствердження та породжує внутрішню здатність суспільства до якісної еволюції, до перетворення суспільства в напрямі його осучаснення та постійного оновлення. Це один із позитивних варіантів відповіді на виклик часу, той, що спрямовує суспільство до розвитку. Але історії відомі виклики, на які не знаходиться успішної відповіді. У такому разі виклик “ніколи не відходить в історію, а повертається знову й знову. Аж поки не одержує якогось запізненого і недосконалого відгуку або ж руйнує суспільство, що так і не спромоглося дати на нього ефективну відповідь” [3, 357]. Якщо суспільство не може дати гідного відгуку, то настає “кінець розвитку і початок процесу, який ми називаємо занепадом” [3, 529]. Отже, виклик може стимулювати відгук на рівні розвитку суспільства, або ж виявитися на рівні його занепаду. Тому час, який тепер переживає Україна, засвідчує неминучість вибору перспективних шляхів духовного розвитку.

Однією з методологічних засад розуміння сучасних культурно–історичних процесів в Україні в межах цивілізаційного підходу є поняття релігійно–культурної ідентичності Східноєвропейсько–Євразійського світів у її співвідношенні із Західною цивілізацією. “Маючи спільне антично–християнське духовне підґрунтя, – зазначає Ю. Павленко, – культури цих ...регіонів стоять одна до одної...принципово ближче, ніж до мусульманської або, тим більше, до індійсько–південноазійської чи китайсько–далекосхідної. Це сприяло відносній легкості сприйняття...східно–християнськими народами певних західних ідей та культурних здобутків – при, зрозуміло, їх власній специфічній інтерпретації та обробці... Але таке сприйняття не було і не могло бути органічним, оскільки місцеві культури не пройшли (або майже не пройшли) тих етапів саморозвитку, які пережила культура західна” [5, 324–325]. Це стосується гуманістично–реформаційно–просвітницького досвіду персоналізації людини, розвитку західної ліберальної ідеї, західноєвропейських ціннісних орієнтацій тощо.

Нині активно підтримується думка, що Україна повинна йти в тому напрямі, що й Захід, але з певним відставанням. Адже в Україні поняття «європейський» з недавнього часу сприймається як взірць ефективної та раціональної організації життя, забезпечення прав і свобод громадян, нової якості життя, тобто всього того, що «в цілісному своєму вимірі – не що інше, як активне і функціональне вираження культури Заходу, матеріалізована її сутність» [6, 123]. Одночасно аналіз культурно–історичних процесів з позицій цивілізованого підходу, як зазначає Ю. Павленко, засвідчує, що “регіони, які не виробили на рівні основної маси населення цінності індивідуалізму та раціоналізму, не здатні органічно сприйняти сучасної західної моделі суспільства, що ґрунтується на системній єдності соціально орієнтованої ліберально–ринкової економіки, громадянського суспільства та ліберально–демократичної державності” [5, 332].

Історичний досвід тих країн, які за рівнем розвитку наздогнали у ХХ столітті Захід, також засвідчує, що успіх досягається не шляхом мавпування чужого досвіду, а виробленням власної концепції розвитку, торуванням власної дороги, виходячи з конкретних реалій і умов. Тому в умовах відгуку на духовний виклик, якого зазнає Україна з боку Заходу, важливо прагнути не лише стати сучасними європейцями, а найголовніше – не втратити себе і залишитися Людьми. Та й питання про велику честь “бути європейцем” відносне. “На своєму історичному шляху Захід мав не лише Відродження (яке дає приклади вражаючої аморальності) чи Просвітництво (чия споживацька щодо довілля філософія обернулася сучасною екологічною кризою), а й вогнища інквізиції, релігійні війни, безпрецедентну за своїми масштабами работоргівлю, безжалісну експлуатацію підкорених земель (зокрема й України – польською шляхтою), фашизм тощо” [7, 92].

У своєму культурно–історичному розвитку Україна пережила, як зазначають сучасні дослідники, “двократне відродження нації, яку світ уже вважав за померлу” [8, с.30] Це було в той час, коли українське суспільство, сконсолідувавшись, зуміло дати гідну відповідь на “ополячення” та “зросійщення” України. Перший виклик історії Україна пережила в момент форсованої “вестернізації” після Люблінської унії 1659 року, коли українські землі ввійшли до складу Речі Посполитої і відбувалося насадження польських цінностей українському соціуму. Другий виклик історії український народ переживав у момент “орієнтального тиску”, коли Російська імперія у ХVIII столітті знищила автономію України і нав’язувала російські святині населенню України.

У період “вестернізації” українське суспільство зазнало значних трансформацій під дією тиску зовнішніх (європейських) цінностей. У першу чергу в суспільстві відбувалися зміни в релігійному житті. Як наслідок – поява на теренах України уніатської греко–католицької церкви. Його величність “інтерес” засвідчує, що українство, вибираючи в умовах “вестернізації” свій подальший рух, зупиняється на унійному варіанті. Сучасні дослідники Н. Кірюшко, М. Бойко та інші дають позитивну оцінку такому вибору: “Український католицизм взагалі, так довго звинувачуваний у руйнації української культури, її полонізації та латинізації, об’єктивно був для українського народу вікном до Європи. Величезні його заслуги перед українською культурою. Він відкрив Україну для європейських культурних впливів, ознайомив з передовою культурою свого часу, залучив до європейської освіти, сприяв вивченню іноземних мов, і головне – зусиллями церковних ієрархів вчив застосовувати набуті знання на ґрунті рідної культури. Об’єктивно український католицизм був більш відкритим для засвоєння чужих культур, ніж навіть досить пластичне для цього українського православ’я” [9, 69].

Отже, українська культура, яка в цей період зазнавала тиску з боку Речі Посполитої, не бездумно, а виважено відбирала і запозичувала ті західноєвропейські цінності, що дозволили їй зберегти себе. Захисний рефлекс, який виявився в межах релігійних та культурних цінностей народу і був сформований у козацьких ідеях, символах, естетичних уподобаннях, спричинив специфічні форми національно–патріотичного піднесення. Це піднесення названо в історії, за авторською редакцією М. Грушевського, першим національним відродженням України [10, 96]. Отже, на перший виклик історії Україна відповіла гідним відгуком, який був реалізований у напрямі розвитку.

У цьому контексті доречним буде посилання на висновок дослідниці тогочасної доби Наталії Яковенко: “У часи Руїни і мазепинства завершила своє формування власна модель нової культури України. Її прологом був “поворот обличчям на Захід” у гуртку вчених–острожан, а завершальними штрихами – творчість бароковобарвистого, наскрізь ідеологізованого Самійла Величка та барокоекзальтованого в побожності Димитрія Ростовського. Завдяки кривавому вирові воєн перші паростки “українськості”, яка претендувала лише на рівне право голосу в спільності Речі Посполитої, перетворилися на усвідомлене право *козацького народу* пишатися своєю вітчизною і жертвно служити їй – шаблею, пером, мистецьким витвором...”

Так на карті Європи з’явилася ще одна національна культура. Підкоряючись характерній

для тих часів стильовій домінівній європейського культурного простору, Україні судилося “високі” зразки власної культури зодягнути в шати естетики бароко. Простонародний же ідеал, переймаючи химерне плетиво “високого” барокового орнаменталізму, водночас утвердив цілком самодостатній образ бравого, незалежного, волелюбного козака – символу національної вдачі [11, 261].

Зазначимо, що культура за умов нормального спілкування – культурного діалогу – зближує і взаємозбагачує народи. Стан, у якому опинилася українська культура після включення в російську імперську систему, аж ніяк не можна назвати діалогом двох культур. Україна, утративши власну державність і самостійність, поступово втрачає свої пріоритети і в культурній сфері.

Русифікація призводить, з одного боку, до перетворення української культури в “донора” російської культури. У цих умовах творча діяльність українців стала невід’ємною належністю російської культури. Як зазначає Раїса Іванченко, дослідниця історії XIX століття і діяльності М. Драгоманова, “освічені українці переливали свої знання, свій мозок, свою інтелектуальну силу, свою працю в Російську імперію, ставали її духовними рабами, часом величаючись цим. Багато освічених представників української еліти – такі, як Прокопович, Безбородько, Кочубей та інші – потім зараховували себе до російської нації, ставали ідеологами й фанатичними борцями за єдність імперії” [12, 181]. Такий процес призводив до “вимивання” еліти з національного ґрунту та інтегрування її в культурний простір Російської імперії.

З другого боку, російський царизм поступово трансформується і в українську святощ. Як пише М. Драгоманов, “... все-таки те царство було першою організацією громадських сил, до котрої пристала й наша Україна і котра все ж таки виповнила й наші національні задачі, з того часу як історія склалася так, що ми самі собі не могли її виповняти” [13, 444].

В умовах духовного тиску Росії на Україну в XIX ст. постала проблема вибору перед українською культурою: чи російська культура знищить її, а чи українське суспільство в межах імперії зуміє консолідуватись і піти шляхом культурно-національного відродження. Духовним провідником відродження української культури стала новонароджена еліта – українська інтелігенція, яка обґрунтувала ідею, що передусім має значення свідомість нації, її незалежність і вільне існування. “І диво дивніше в тому, що в час повного оглушення український народ народжував тих, хто усвідомлював свій кровний і духовний зв’язок зі своєю нацією, свої історичні традиції і права. Ця частина інтелігенції, – наголошує Р. Іванченко, – рекрутувалася з дрібного шляхетства, дворянства, козаків, священників, селян. Саме такі представники української інтелігенції і створюють новітню українську літературну мову й літературу, історичну й етнографічну науку, формуючи світогляд суспільності” [12, 181].

Історичний екскурс показує, що й на другий виклик історії українська культура дала гідний відгук у формі культурно-національного відродження України. Отже, відгук на духовний тиск Росії був реалізований українським суспільством у XIX столітті також у напрямі розвитку. Акцентуємо увагу на тому, що українська культура, переживаючи і перший і другий відгуки на виклики історії, виявила свої сильні сторони: відкритість, здатність сприймати, пристосовувати, перетворювати й українізувати різноманітні як вестернізовані, так і орієнтальні культурні впливи.

1991 рік – рік проголошення незалежності України – відкрив українському суспільству нові можливості для реалізації духовного надбання багатовікової історії. У момент, коли розпадаються соціалістичні цінності і з боєм народжуються нові орієнтири, коли сьогоднішня різюче змінює спосіб мислення і спосіб життя, українська культура в нових соціокультурних умовах змушена просуватись у темряві. Європа, Америка, Росія одночасно пропонують “свої” рецепти майбутніх культурних перспектив. Але специфікою третього виклику історії є духовний тиск не на окремих народ (як це відбувалося раніше, коли через історичні обставини українці опинялися в межах чужих імперій), а на державу, яка творить свою незалежність.

Уперше Україна, переживаючи третій виклик історії, переживає його як самостійна держава. Але третій виклик, початок якого було покладено ще в радянську добу, народжує

чимало нових особливостей, з якими Україна не зустрічалася в своїй минувшині. Це, перш за все, поліфонічність сучасних соціокультурних реалій, у яких опинилася не лише українська, а й світова культура. Розмаїття орієнтирів забезпечує можливість більш широкого вибору варіантів запозичень та взаємовпливів.

Провідні науковці Заходу акцентують увагу на змінах у сучасній культурі [14]. “Внаслідок технічного та соціального поступу, – зазначає Жаклін Рюс, – сучасне дозвілля й масова культура заповнили повсякденне життя, і цей процес супроводжується розпадом традиційних цінностей, розривами, які особливо впадають у вічі у сфері освіти. Ці зміни ведуть, на думку декого, до так званої “ери порожнечі”, того нового простору, того “суспільства видовищ”, де комунікації, мода, розваги та втіхи підіймуться до найвищого рівня, принаймні в суспільній уяві. У царині науки неупорядкованість, випадковість, складність, індетермінізм – усі ті явища, які наука досі відкидала як аномалії, спричинені недостатністю наших засобів, – здійснюють бурхливий наступ і заповняють арену пізнання; маргінальні та екзотичні явища привертають до себе головну увагу дослідників.

...Вторгнення світу речей, нехтування філософії з переносом уваги на науки про людину, занепад “метаоповідей” та великих доктринальних синтезів, зокрема марксизму, прагнення до розваг і «нарешті й передусім, криза культури, – усе це симптоми краху цінностей, які досі посідали панівне становище” [15, 186,188]. У кінці свого дослідження Жаклін Рюс робить висновок: “Почувши себе вільною, бо ж не має ні цінностей, ні твердих основ, людина дійшла висновку, що їй треба організувати нове бачення світу” [15, 628].

Отже, сучасна західна гуманістика, осмислюючи постмодерністські проблеми, відстоює думку про кризу сучасної культури та пошук нею нових духовних конструкцій. Розмаїття думок, як і сучасна світова культурна мозаїка, – це та конкретна історична реальність, в умовах якої Україна переживає новий виклик історії.

Аналізуючи сучасний вияв виклику історії, зазначимо, що він відбувається в умовах, коли соціалізм як культурна тенденція, з його зінтегрованими цінностями (які розділяла більшість населення соціалістичних країн), зійшов з історичної арени Європи. Така конкретика, з одного боку, засвідчує сприйняття капіталізму і його цінностей як необхідності, у якої немає альтернативи. Тому місце критичного ставлення до капіталізму зайняло спокійне його визнання. З другого боку, завершення експерименту реального соціалізму похитнули цінності та духовну рівновагу Заходу. “Занепад “східного блоку” радикально змінив духовний і суспільний клімат на Заході, – зазначає Здзіслав Краснодембський. – У колишній Європі до 1989 року панував певний різновид вільного інтелектуального порядку; незважаючи на всю постсучасну нівеляцію й релятивізм, у загальних рисах було відомо, хто добрий, а хто поганий, хто лівий, а хто правий, хто прогресивний, а хто реакційний; відомо було також, куди повинне вести майбутнє і яким це майбутнє буде. Кінець “східного блоку” знищив і цю орієнтаційну карту, принаймні дуже її пошкодив” [16, с.155]. У цьому зв’язку іронічно висловився Цес Ноутбум: “Погляньте тільки, що ви нарobili! Ми не впізнаємо самих себе!” Або як сказав Семюел П. Гантінгтон, що “... оксамитова завіса культури, яка сьогодні є найважливішою лінією поділу в Європі, замінила залізну завісу ідеології” [цит. за 16, с.155,157].

Культурно–історичні процеси в Україні, як і в усій Східній Європі, на межі XX–XXI століть відбуваються в контексті нового соціального вибору, який визначився у своєму негативному ставленні до соціалізму, але не кристалізувався у своєму позитивному означенні перспективи. Вибір перспективи, особливо в напрямі духовного розвитку, як було сказано вище, пов’язано з викликом історії. Як і в попередні періоди культурно–історичного розвитку, засилля в Україні західних цінностей у їх не кращих зразках значною мірою деформує ще не усталену систему національних вартостей.

Разом із тим варто зазначити, що, як і раніше, у попередній період “вестернізації”, нам є чому навчитися в Заході. У цьому контексті варто погодитися із думкою, висловленою польським ученим Здзіславом Краснодембським, що “...ми мусимо запозичити в Заході справді європейський

(або ширше – західний) духовний підхід, який означає прагнення компромісу, прагматизм, еластичність, цивілізовану поміркованість, відразу до будь-якого фундаменталізму, толерантність і стриманість” [16, 147]; а далі: “...те, що нам у Східній Європі справді потрібно, – це, можна сказати, сучасність, впевнена в собі, впевнена у своїх цінностях і перевагах” [16, 149].

Західноєвропейська культура, яка нині має безліч проблем, пов’язаних з духовною кризою і пошуком нових духовних орієнтирів та конструюванням нового бачення світу, – ця культура посилює свій вплив на Східну Європу, у тому числі й на Україну. Але українському суспільству в нових умовах доводиться також долати тиск і з боку російської культури. Відгукуючись на вплив сучасної російської культури, Україні варто сформувати нові принципи культурної співпраці з Росією. У сучасних умовах бікультурності та двомовності українців важливо виробити такі підходи у взаєминах, щоб закласти основи активного засвоєння надбань російської культури на ґрунті української духовності, щоб не відмовлятися від “чужого”, а перетворювати його на “своє”. Осмислюючи функціонування української культури в нових культурно– історичних реаліях (після розпаду СРСР), І. Дзюба акцентував увагу на тому, що слід говорити “не про витіснення російської культури, а про оптимізацію її взаємин з українською” [17, 90].

В умовах третього виклику історії незалежна Україна творить власну культурну політику. Першим кроком у цьому напрямі було прийняття Верховною Радою в лютому 1992 р. “Основ законодавства України про культуру” [18]. Як на свій час, “Основи”...були документом прогресивним, оскільки вони на державному рівні декларували “утвердження гуманістичних ідей, високих моральних засад у суспільному житті; ...гарантування свободи творчої діяльності, невтручання в творчий процес з боку держави, політичних партій та інших громадських організацій; відродження і розвиток культури української нації” тощо. Однак загалом, незважаючи на велику кількість проголошених добрих намірів, “Основи...” лишаються переважно декларативним актом.

Зокрема, в “Основах...” було визначено, що держава гарантує необхідне фінансування на розвиток культури в розмірі не менше восьми відсотків національного доходу України. Однак ця “гарантія” залишилася порожньою обіцянкою. “Витрати на культуру в бюджеті України останніх років поволі знижувалися від 2% у 1992 р. до 0,8% на 1997 р.” [19, 579].

Перші кроки на шляху функціонування в умовах ринку зумовили бажання культурно– мистецьких організацій повернутися під державне покровительство. До того ж великого удару по інфраструктурі завдала господарча криза та гіперінфляція. Практично припинилося будівництво в культурній сфері. Багато талановитих митців виїхали за кордон. Особливо глибокою постала криза в кінематографії та книговидавництві – галузях, дуже залежних від фінансування і технічного озброєння. У нових умовах виявився і брак державної позиції щодо масової культури в Україні, небезпечний у період експансії європейсько–американської та російської комерційної маскультурної продукції. Окрім цього, українська культура зазнає, на погляд С. Безклубенко, «тотальної демократії», яка виявляється в тотальній деформації традиційних культурних цінностей і «...перебуває в драматичному протиріччі з амбіційними прагненнями наших вітчизняних ентузіастів відродження національної культури, а з нею й нації» [20, 146].

Такий перелік негативних сторін функціонування української культури в нових умовах стає підставою для поширення думки про “занепад української культури”, “хоча, – як зазначають О. Гриценко та М. Стріха, – насправді можна говорити лише про господарчий занепад державно–комунальної “галузі культури”, цілком залежної від бюджетного фінансування та створюваної свого часу передусім для ідеологічної обробки населення” [19, 580]. Аналізуючи деякі аспекти державної політики у сфері культури незалежної України, Л. Шевченко та М. Рогожа також акцентують увагу на залежності стану культурного середовища від державного фінансування інфраструктури культури. Саме такий стан речей, на їхній погляд, “обумовив наявність негативних процесів. Зросла невідповідність між якістю матеріально–технічної бази

освіти і культури та завданнями соціально–культурного процесу в країні. І в майбутньому ця невідповідність, на жаль, не буде зменшуватися” [21, 17–18].

Однак разом із цими негативними сторонами вияву культурно–історичного процесу відбуваються позитивні зрушення. З ініціативи громадськості та місцевого самоврядування в ці роки відкривалися нові музеї (зокрема музеї українського мистецтва та картинні галереї), театри–студії, приватні видавництва. Було зроблено важливі кроки, зокрема ухвалено закони та постанови Кабміну, які стосувалися регулювання окремих секторів сфери культури та мистецтв. Але найбільшим набутком культурних процесів 90–х років в Україні, як зазначають дослідники сучасності, “стало ліквідування будь–яких (відкритих чи прихованих) перепон на шляху розвитку національної культури. Суспільство звільнилося від ідеологічних штампів марксизму–ленінізму, уперше за багато десятиліть набуло вільного доступу до надбань світової культури, усіх пластів духовної спадщини” [22, 272].

Споглядаючи обриси ХХІ століття, варто зазначити, по–перше: світ людський, на жаль, роз’єднаний не лише на континенти й держави, а ще й культурно. Підтвердженням цього є події, які розгорнулися після 11 вересня 2001 року. Духовний зріз терористичних актів у США та подальших військових дій в Афганістані засвідчує, що сучасна світова культура перебуває в стані глибокої кризи.

По–друге, цей зовнішній світ здебільшого не хоче бачити України економічно, політично і духовно могутньою державою. Тому українська державність зазнає зовнішнього виклику світу.

По–третє, українська культура, відповідаючи на черговий виклик історії, поки що знаходиться на роздоріжжі.

По–четверте, плекання духу, обробітку душі, культивування тих чи інших цінностей, норм, діяльності, відношень, почуттів набуває першочергового значення. Вибираючи, що та як культивувати і чи культивувати взагалі, українське суспільство, думається, укотре зуміє діалектично поєднати національні цінності зі світовими культурними набутками. Імовірно, ми одумаємося і зрозуміємо, що серед поліфонічного звучання світових культур повнокровно має звучати і голос української культури.

Джерела та література

1. Іжевська Т., Красільчук В. Діалог культур чи монолог західної культури? //Політика і час. – 1998. – №1.
2. Остапенко Д. Українська культура на світовій арені //Пам’ятки України: історія та культура. – 1998. – №3–4.
3. Тойнбі Арнольд. Дослідження історії. Том 1 /Пер. з англ.. В. Шовкуна. – К., 1995.
4. Тойнбі Арнольд. Дослідження історії. Том 2 /Пер. з англ. В. Митрофанова, П. Тарашука. – К., 1995.
5. Павленко Ю. В. Історія світової цивілізації: Соціокультурний розвиток людства /Відп. ред. та автор вст. слова С. Кримський. – К., 1996.
6. Терещенко Ю. Християнство як підвалини європейської цивілізації // Віче. – 1999. – №1.
7. Павленко Ю. В. Західна цивілізація нового часу та макрорхристиянський світ //Розбудова держави. – 1988. – №3–4.
8. Кремень В., Ткаченко В. Україна: Шлях до себе. Проблеми суспільної трансформації. – К., 1998.
9. Кірюшко Н., Бойко М. Релігія і спадкоємність розвитку української культури //Культурне відродження в Україні. – Львів, 1993.
10. Грушевський М. Культурно–національний рух на Україні в ХVІ–ХVІІІ віці //Жовтень. – 1989. – №1.

11. Яковенко Н. М. Нарис Історії України з найдавніших часів до кінця XVIII століття. – К., 1997.
12. Іваненко Р. П. Історія без міфів. Бесіди з історії української державності. – К., 1996.
13. Драгоманов М. П. Літературно–публіцистичні твори у двох томах. – К., 1970, Т. 1.
14. Сучасна зарубіжна філософія. Течії і напрями. Хрестоматія /Упорядники В. В. Лях, В. С. Пазенок. – К, 1996.
15. Рюс Жаклін. Поступ сучасних ідей: Панорама новітньої науки / Пер. з фр. В. Шовкун.– К. 1998.
16. Краснодембський З. На постмодерністських роздоріжжях культури /Пер. з польськ. Р. Харчук. – К., 2000.
17. Дзюба І. Ідеологічні децибелі «Діалогу культур» // Українсько–російські відносини: гуманітарний вимір. – К., 1998.
18. Основи законодавства України про культуру. – К., 1992.
19. Гриценко О., Стріха М. Культурна політика України // Хроніка 2000. – №27–28. – К., 1998.
20. Безклубенко С. Культура і тотальна ... демократія // Віче. – 1999. – №1.
21. Шевченко Л., Рогожа М. Деякі аспекти державної політики у сфері культури незалежної України //Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. – К., 1999.
22. Литвин В. Україна на межі тисячоліть (1991–2000 рр.). – К., 2000.

ЗМІСТ

Розділ 1. 10 РОКІВ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

С.С. Троян Українська державність: 10 років незалежності	3
В.Д. Гайбонюк Українська історична наука на межі тисячоліть: сучасний стан, проблеми.....	9
І.А. Гринчук Підготовка та виховання політичної еліти в незалежній Українській державі...	17

Розділ 2. ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

О.О. Патяка Система доказів у гродському суді на українських землях у другій половині XVI – першій половині XVII ст.	21
М.Б. Петров Історична топографія вірменських кварталів Кам'янця-Подільського кінця XVII-XVIII cc.	25
І.В. Довжук Виробництво сільськогосподарських машин у Наддніпрянській Україні наприкінці XIX ст.	31
О.В. Сидорчук Діяльність Чеського благодійного й освітнього товариства ім. Я.А. Коменського в Україні (1907 – 1917 рр.)	34
О.М. Завальнюк Відставні державні діячі – викладачі Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918-1920 рр.).....	38
М.М. Гон Євреї в суспільно-політичних процесах у Східній Галичині (липень 1919 – березень 1923 рр.).....	46
С.І. Жилюк Українська автокефальна православна церква на Житомирщині в 20-х роках.....	52
Р.С. Пальчевський Український молодіжний рух на західноукраїнських землях, що входили до складу Польщі (1920-1939 рр.)	57
А.А. Жив'юк Початок громадсько-політичної діяльності Уласа Самчука (перша половина 1930-х років).....□	62
Р.П. Давидюк Степан Скрипник як посол до польського сейму (30-ті роки XX століття).....	70
П.О. Савчук Роль громадських організацій у зміцненні оборонно-масової роботи на промислових підприємствах України (1943–1945 рр.).....	77
Л. К. Костюк Культурно-історичні процеси в Україні на межі тисячоліть як “своєрідний виклик історії” ..□	84

Розділ 3. ІСТОРІЯ КРАЮ

О.Ф. Гень Міста-фортеці Волині, засновані князями Острозькими.....	91
О.П. Прищепя Планування і забудова міст Волині в другій половині XIX – на початку XX ст.	100
В.А. Добровичська Національна політика Другої Речі Посполитої на Волині (1921-1939 р.р.).....	104
В.І. Милусь Державно-церковні відносини на Волині у повоєнний період	108
Т.П. Пархоменко Функціональне призначення продуктів бджільництва у звичаях трудової обрядовості	118

Розділ 4. ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

І.А. Хаврук Сандомирська угода 1570 р.: проблема об'єднання протестантських течій у Польщі.....□	124
Н.Г. Галун Історія Болгарії в оцінці Христо Ботева.....	129
О.Т. Безаров Влада та єврейські погроми в Росії 1881-1882 рр.....	137
А.В. Боляновський Українське питання в політиці Німеччини 1914-1916 рр.....	146

О.М. Войтюк Українсько-болгарські літературні зв'язки кінця XIX – початку XX століття	152
О.М. Гень Історіософія Томаша Масарика.....	156
Г.Я. Комар Людина з легенди та історична особа: штрихи до політичного портрета Карла Маннергейма	160
Р.М. Постоловський Інтерпретація Т.Г. Масариком чеських національних демократичних традицій як основи національної ідеології.....	168
Ю.М. Терешко Особливості міжнародної політики Чехословаччини в умовах поляризації Європи у 1945-1947 рр.	174
А.В. Слесаренко Антитоталітарний опозиційний рух у Чехословаччині (1968-1972 рр.)	181
В.І. Бурдяк Україна і Болгарія: проблеми злагоди в суспільстві.....	186
Т.Ф. Герасимчук Утворення Європейського Союзу та його роль у сучасних інтеграційних процесах.....□	189
І.В. Філіпчук Україна між Сходом і Заходом через призму відносин з Росією і Польщею в 90-х роках XX ст.....	194
М.М. Алієв Участь України у створенні Євразійського транспортного коридору (ТРАСЕКА) .....□	200
Т.А. Христюк Еволюція українсько-російських відносин у 1991-2001 рр.	206

Розділ 5. ПОЛІТИЧНА ДУМКА ТА ІСТОРИОГРАФІЯ

С.С. Троян Австрійські історичні концепції слов'янства початку XX століття.....	218
В.М. Шейко Становлення та розвиток культурології як науки: історіографічний аспект	224
С.А. Копилов М. Бантиш-Каменський як історик Польщі	233

Розділ 6. РЕЦЕНЗІЇ ТА ОГЛЯДИ

П.О. Савчук (Рец.: Троян С.С., Постоловський Р.М., Федорак В.Ф. Світ на зламі епох: історія кінця XIX- середини XX ст.: Навчальний посібник – К.: НМЦВО, 2002. – 240 с.)	239
Відомості про авторів	242

Наукове видання

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВІТЧИЗНЯНОЇ ТА ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету

Збірник наукових праць

Випуск 2

Відповідальний за підготовку збірника до видання – *С.С. Троян*

Комп'ютерна верстка – *Н.Б. Курченко*

Обкладинка – *О.Я. Тарасюк*

Коректор – *О.В. Лукашевич*

Адреса редакції: 33028, м. Рівне, вул. С. Бандери, 12
Рівненський державний гуманітарний університет

Здано до набору 1.03.2001 р. Підписано до друку 30.11.2001 р.
Формат 60x84 ¹/₈. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Друк різнографічний. Ум. друк. арк. 16,27. Обл. вид. арк. 16,97 .
Замовлення № 8/1. Наклад 100.

Віддруковано в редакційно-видавничому відділі
Рівненського державного гуманітарного університету
33028 м. Рівне, вул. С.Бандери, 12, тел. 26-48-83

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету: Збірник наукових праць. – Рівне: РДГУ, 2001. – Випуск 2. – 245 с.

ISBN 966–7281–07–7